

dat deels wordt opgevuld met aannames en vooronderstellingen. Dat is jammer en maakt het boek uiteindelijk vooral interessant voor mensen die belangstelling hebben voor politiek-regionale geschiedenis en minder voor bedrijfshistorici.

Bram Bouwens
Universiteit Utrecht

Simone A.W. Goedings, *Labor Migration in an Integrating Europe. National Migration Policies and the Free Movement of Workers, 1950-1968* (Den Haag: Sdu, 2005) 385 p. ISBN 9012111676. Tevens verschenen als proefschrift aan de VU Amsterdam 2005.

Deze handelseditie van een dissertatie of doctorale verhandeling verdedigd aan de Vrije Universiteit Amsterdam behandelt het tot stand komen van het vrije verkeer van werknemers binnen de Europese gemeenschap. De auteur volgt de onderhandelingen chronologisch. Zij start bij de onderhandelingen die leiden tot de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Het eindpunt ligt bij de beslissing in 1968 om het vrije verkeer van werknemers binnen de gemeenschap in te voeren. Deze liberalisering sloot aan bij de Europese gemeenschap als een economisch project. Goedings geeft aan dat een brede interpretatie van de productiefactor arbeid maakte dat toen ook de kiemen werden gelegd van een politiek project richting Europees burgerschap. De liberalisering impliceerde dat Europese werknemers hun gezinsleden konden laten overkomen en dat ze bij onvrijwillige werkloosheid recht hadden op werkloosheidsuitkeringen.

De auteur volgt nauwgezet twee decennia onderhandelingen. Gedurende de hele periode zijn de Italiaanse autoriteiten de grote promotor van deze vorm van liberalisering. Voor de Italiaanse autoriteiten was het vrije verkeer van werknemers binnen de Europese gemeenschap een hefboom om hun werkloosheidsprobleem op te lossen. Italië beoogde de bestaande bescherming van de nationale arbeidskrachten in de diverse lidstaten te vervangen door een supranationaal protectionisme, dat de Italianen op de Europese arbeidsmarkt zou beschermen tegen werknemers uit derde landen, maar ook tegen koloniale burgers van de lidstaten. Dat strikt nationale belangen beslissend waren voor de Italiaanse autoriteiten bleek ook uit hun weigering om stappen te zetten richting Europees sociaal beleid.

De auteur benadrukt dat de Italiaanse autoriteiten de motor van dit proces zijn, maar geeft aan dat sociaal-economische ontwikkelingen, Europese eenmaking, de onderhandelingen zelf en de institutionele voorwaarden waaronder deze verliepen het politieke proces meebepalen.

Een opgaande economische conjunctuur en arbeidsmarktnoden blijken evenwel niet noodzakelijkerwijze bij te dragen tot het vrijer verkeer van werknemers binnen de Europese gemeenschap. Werkgevers verkozen bij arbeidsmarktnoden arbeidskrachten aan te trekken op basis van bilaterale arbeidsverdragen. Zij vreesden dat het uitbouwen van een Europese arbeidsmarkt een supranationale bescherming met zich mee zou brengen die het aanboren van arbeidsreserves buiten de Europese Gemeenschap zou bemoeilijken.

De arbeidsmarktliberalisering was vooral een onderdeel van een brede Europese integratie, waarbij de vrije mobiliteit van arbeidskrachten door de meeste lidstaten werd beschouwd als een vrij onbelangrijk onderdeel van een groter onderhandelingspakket dat economische groei zou meebrengen. Alleen de Italiaanse overheid zag dit

anders en in de analyse van de onderhandelingen waarin de actoren van dit proces nauwgezet worden gevolgd wordt er veel aandacht besteed aan hoe de Italiaanse onderhandelaars erin slaagden hun agendapunt al dan niet door te drukken. Ook de strategie van de Europese Commissie en haar voorlopers als vertegenwoordigers van het Europese belang was beslissend voor het verloop van de onderhandelingen.

De strikt chronologische opbouw van het boek wordt verstoord door uitweidingen die niet altijd even doordacht werden ingelast. Zo komen bijvoorbeeld de historische precedents van supranationale migratieregimes in Europa ter sprake op het einde van het vierde hoofdstuk (p. 230-233) en verder besproken in hoofdstuk zes (p. 328-329). De vrij enge focus op de Europese onderhandelingstafel maakt dit boek tot geen baanbrekend werk. Zo worden de onderhandelingen rond het vrije verkeer van werknemers nauwelijks ingepast in de creatie van de Europese ruimte. Voor thema's waarmee het Europese vrije verkeer verweven is moeten we het telkens doen met een verwijzing in een voetnoot naar de relevante literatuur, zonder dat de inzichten van deze studies worden geïntegreerd in het betoog. De afwezigheid van een grondige analyse van het immigratiebeleid van de lidstaten is een tweede minpunt. De wijze waarop in de diverse lidstaten het nationale immigratiebeleid gestalte kreeg wordt nauwelijks belicht, ook hoe de stappen richting vrij verkeer van werknemers op nationaal verzet stuitte en hoe de toegevingen aan Europa werden geïntegreerd in de nationale regelgeving worden nauwelijks besproken. De nationale besluitvorming blijft in vergaande mate buiten het gezichtsveld van dit boek.

Het boek is vooral een diplomatieke geschiedenis van hoe vormen van internationale arbeidsmigratie tot interne migratie gemaakt worden, waarbij dit thema zwak wordt ingebed in de sociaal-politieke realiteit van de Europese gemeenschap en haar lidstaten. De publicatie van Frederico Romero, *Emigrazione e Integrazione Europea, 1945-1973* slaagde er veel beter in de complexiteit van dit historische proces weer te geven. Romero concentreerde zich wel iets meer op Italië als de motor van dit proces, maar had bijvoorbeeld ook aandacht voor de gevolgen van het Europese vrije verkeer van werknemers op de migratiestromen binnen Europa, een thema dat ontbreekt bij Goedings die haar studie afsluit in 1968. De gedetailleerde analyse van Goedings wijst evenwel wel op die elementen van de onderhandelingen die wijzen richting Europees burgerschap.

Frank Caestecker
Universiteit Gent

Kees Walle, *Buurthouden. De geschiedenis van burengebruiken en buurtorganisaties in Leiden (14e-19e eeuw)*, Leidse historische studies nr. 3 (Leiden: Ginkgo, 2005) 325 p.
ISBN 9080700959

Een buurtvereniging wordt in de hedendaagse stadspolitiek wel gezien als een instrument om de sociale cohesie te bevorderen en de leefbaarheid in de grote steden te vergroten. Daarom is het verwonderlijk dat in de geschiedschrijving, afgezien van een paar artikelen, nog zo weinig aandacht is besteed aan het buurtleven dat een bloeiperiode beleefde in de zeventiende en achttiende eeuw. Aan gebrek aan bronnenmateriaal kan het niet liggen, want in steden als Leiden, Haarlem en Den Haag schakelden de stadsbesturen buurtverenigingen in bij het bestuur van de stad en daarover werd veel op schrift gesteld. Hoe rijk dit bronnenmateriaal is, blijkt uit de